

קשר

קול שופר רבני אירופה

98

גליזון צ"ח אייר-סיון ה'תש"ע May-June 2010

שאלות שלא פסקו לעלות

א. איך אמרין "אשר בחר בנו מכל העמים" - הרי באמת חזר הקב"ה על כל אומות העולם, ליתן להם התורה? (בעל השו"מ בדברי שאול, תשובות והנהגות ח"א, שו"ת דברי יציב ביו"ד - ועוד). והתירושים:

א. אומות העולם מיד כשאמרו שאינם רוצים - לא התווכח עמם, משא"כ ישראל כפה עליהם, מפני חיבתם (ס' חוט המשולש).

(ועפ"י ביארו המהרש"א, המהר"ם שיף והפני" ועוד דברי הגמ' מפני מה ניתנה תורה לישראל - מפני שהן עזין שבאומות" (ביצה כ"ה) שהכוונה באמת למה עליהם כפה ולא על שאר האומות).

ב. לאומות היה נותן ע"י מלאך ולא היה מניח שום הכרעה בידיהם, ואילו לנו ניתן באופן שמסור בידנו ו"לא בשמים היא" (שו"ת דברי יציב יו"ד קס"ה).

ג. ובפשטות לכאורה כוונת הגמ' שהיה גלוי וידוע לפניו שיסרבו לקבלה, כי אינה מתאימה להם, ורק שאלם למנוע מהם פתחון פה, ולכן גם הלך אצלם לפני שבא אצל ישראל, כי ידע מה יהיה לבסוף].

ב. איתא בגמ' (שבת פ"ה) דבשעת מ"ת חזרו ישראל י"ב מילין לאחוריהם, והקשו כמה ראשונים ואחרונים, הלא בשבת ניתנה תורה, ונצטוו כבר עליה במרה א"כ איך יצאו חוץ לתחום (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, הרוקה, הת"ס, כלי המדה (פ' יתרו) - ועוד) והתירושים:

א. מוקפין היו בעניי כבוד להגן עליהם והיו כמחיצה (מהר"ם מרוטנבורג והרוקה).

ב. ע"פ הרי"ף דרך י"ב מילין דאורייתא - י"ל שחזרו עד י"ב ולא יותר (הת"ס שבת).

ג. ע"פ תוס' שבת פ"ז שעל הוצאה לא נצטוו במרה, וי"ל שגם על תחומין לא נצטוו (בנין שלמה).

ד. היו אנוסים מפני פקוח נפש, וגם הראשונים לא הקשו אלא על המלאכים - איך החזירו אותם (ברכת שמעון סי' ט).

ההוספה ושוב נתבשרו כל המים, ואנן קי"ל כדעת מרן השו"ע דיש בישול אחר בישול בדבר לח (ע' סי' ש"ח ס"ד ובאחרונים), א"כ נמצא שהעכו"ם בישל עבור ישראל ושוב אסור ליהנות מכל המים. [א. ה. ע' במ"ב סי' ש"ח ס"ק ב' שהעלה שבמקום ספק פלוגתא אי הוה בכלל בישול או לא וכן שאר מלאכות אין לאסור בדיעבד, דכל האיסור הוא רק מדרבנן וספיקא דרבנן לקולא, וראייתו מדברי המ"א בסי' שכ"ג אות יא, והובא שם באחרונים לדינא. וא"כ לכא"ג גם כאן נקל שהרי בישול אחר בישול בדבר לח הינו מוח' ראשונים. מיהו עי' בסי' רנ"ג ס"א וכן רנ"ז ס"א משמע משם דלא כהמ"ב, וגם יש לומר דהמים הראשונים נתבטלו במים החדשים שהם יותר ונחשב כאילו כל המים מתבשרים פעם ראשונה, ודו"ק].

והנה בביאור הלכה שם ד"ה וכן כתב וז"ל: ונ"ל דבעששית שלנו שקורין לאמפ דדרך הוא לכבות הפתילה קודם שנותנין בו השמן מחדש א"כ הוי עתה הדלקה חדשה בשביל ישראל ואסור להשתמש כלל לאורה. הרי נדון דידן דומה לציוור של הביאור הלכה, שגם כאן נתבטל חמימות מים הראשונים ושוב חיממם הגוי בשבת ויאסר בהנאה. מיהו המ"ב שם הביא דברי הרב אליה רבה (סי' רעו אות י"ז) גבי גוי שרצה לתקן נר של ישראל ונכבה בטעות בידו וחזר והדליקו והתיר הא"ר, כיון דזה הוי כהדליק לצורכו מפני שנכבה בידו. וכתב המ"ב שה"ה בעניינו שכבה הנר בידים ועליו להדליקו שוב. והוסיף המ"ב שלא רק שמותר להשתמש בכמות השמן שהיה קודם לכן אלא גם בשמן החדש שהוסיף הגוי, כיון שההדלקה היתה בהיתר אם לצורך אם לא שעשהו בציווי ישראל דאז אסור לגמרי להשתמש לאורו, עכת"ד.

לפי"ז גם במיחם הדין כן, שהרי הגוי קירר המים בידים ושוב התחממו ונחשב כאילו חיממם לצרכה ויהיה מותר ליהנות מהמים.

אולם לא זכיתי להבין הדמיון שהביא הרב מ"ב מדינו של הא"ר ולומד שנחשב בהדלקה לצורך האיני יהודי, שהרי יש לחלק, דבציוור של הא"ר הרי הגוי רצונו היה לתקן את הנר בלבד ואין התיקון כרוך בכיבוי הנר אלא שבטעותו נכבה הנר, ומכיון שאינו רוצה להשאיר הנר מכובה הוא חוזר ומדליקו לכן נחשבת ההדלקה כהדלקה לצורכו מה שאין כן בציוור המ"ב, הרי הוספת שמן כרוך בכיבוי הנר, שבלא זה א"א להוסיף שמן בלאמפ, א"כ נמצא

איבעיא להו?

בעניין משרת גוי שעשה מלאכה בשבת עבור אדונו הישראלי

הגאון הרב דוד אברהם שליט"א
דיין דק"ק הספרדים בלונדון
וחבר מועצת רבני אירופה

שאלה

בענין מיחם חשמלי שהיה דלוק מערב שבת ובליל שבת ראתה המשרתת הנכרית שהמים קצת התרוקנו מהמיחם ונשאר שיעור של מעט כוסות וע"כ הוסיפה הרבה מים כדי שלא יחסר למשפחה מים בבוקר, וכל זה כמובן עשתה בלא ידיעת בעה"ב. האם רשאים בני המשפחה ליהנות ממים אלו בשבת בשיעור שהיה כבר במיחם קודם ההוספה או שגם זה נאסר להם, יורנו המורה ושכמ"ה.

תשובה

במתני' שבת קכב. נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל ואם בשביל ישראל אסור, ע"כ. ובמרדכי פ"ק (אות ר"ן) כתב, ואם נר אחד דולק בשבת וגם הנכרי הדליק בשבת עוד הרבה נרות או נתן שמן בנר או הרבה לתת עצים בשבת, מותר לישראל ליהנות מהם כיון שמתחילה היה יכול ליהנות קצת מן הנר או מן האש, עכ"ל. והוסיף הטור בסי' רעו שלאחר שיכבה הנר הראשון שהדליקו מע"ש אסור להשתמש לאור השני שהדליק האיני יהודי בשבת שהרי נר זה הודלק לצורך היהודי (ב"י). וכן פסק השו"ע שם בסעיף ד'.

לפי"ז לכאורה בנדון דידן היה אפשר להתיר הנאת אותה כמות של מים חמים שהיו שם לפני שהמשרתת הוסיפה כמות גדולה של מים קרים. אמנם הרי קיררה כל המים שהיו במיחם קודם

התוספתא בשבת (פי"ד ה"א) דבמכירו אסור מפני שמרגילו לשבת הבאה.

וכך פסק בסימן שכ"ה סעיף יא דבמכירו אסור, ולא חילק בין אם עשה בפניו או לא, ובביאור הלכה שם (ד"ה אם) האריך בזה וכתב דאף לחולקים על הב"י בזה, מודים במקרה שהגוי יודע שהיהודי צריך לזה שאסור אף שלא בפניו.

ובאמת בב"י כתב כעין זה בשם האור זרוע (סי' שנה) וז"ל דלדברי הכל אם ביטל או אפה עבד ישראל בשבת אפילו לצורך עצמו ואפילו בשבת ראשונה ובפעם ראשונה שאין העבד יודע אם אדונו יאכל מזה אם לאו אפילו הכי אסור עכ"ל והטעם מפני שהוא מכירו ומרגילו לשבת אחרת (עי' במ"ב באות יז). נמצא דהיכא שמדובר בשפחתו, לכו"ע יש לאסור בין בפניו ובין שלא בפניו^[1].

המורם מהנ"ל, שאין מקום להתיר בנידון דידן בשום אופן ועוד שמדובר בשפחתו, וה' יתברך יאיר עינינו בתורתו ויצילנו משגיאות.

^[1] אלא שאם הגוי היה מסיר המיחם מע"ג הכירה בכדי למלאתו במים ושוב מחזירו ע"ג הכירה, היינו מדמין דין זה לדברי הביאור הלכה, שמכיון שהוריד את המיחם מע"ג האש ומחזירו נחשב כאילו מחזירו לצורכו ולא לצורך הישראל.

^[2] והנה ת"ח העיר לנו לחלק, דכל החשש הנזכ"ל מדובר על החשש שמא ירבה בשבילו כשיעשה לעצמו, אבל לא חששו שמא יעשה רק בשביל הישראל, ע"ש במ"ב בשם המ"א, וא"כ כיון שהגוי עשה הכל לעצמו ואין כאן אפשרות שירבה בשביל הישראל אפשר שלא גזרו חז"ל. ולא מסתבר לומר כן, שאם עושה לגמרי עבור הישראל יהיה יותר טוב מאשר יעשה גם לעצמו, וזו"ק.

ואחר מכנים להיכל. ותיכף כשהוציא הראשון הס"ת, מתחיל החזן לשורר ברוך שאמר" (וראה שם הערות 3-4 ממש"כ ע"ז ה'חות יאיר' ב'מקור חיים' שעל השו"ע).

וב'קיצור של"ה', סוף עניני ס"ת, ג"כ מתאר מנהג זה בהוספת פרטים: "נוהגין העולם בשעת שאומרים ברוך שאמר ופסוקי דזמרה לחפש בס"ת ולהעמיד בס"ת על מקום שקוראין, כדי שלא יצטרך לחפש אחר הוצאה מפני כבוד הצבור. וקצת נוהגין אחר שחפשו והעמידו על מקום שקוראין לקרות בס"ת ממקום שיהיו מתחילין לקרות קוראין איזה פסוקים. ויש למחות בידם, כי ע"פ הרוב נוהגין ג"כ להתפלל פסוקי דזמרה, והלא אמרו חז"ל שאסור להפסיק מן ב"ש עד אחר שמונה עשרה אפי' בד"ת".

"נכון לבטל מנהג זה"

אמנם ה'מטה אפרים' כותב (סי' תריט סל"ו): "ומנהג בבתי כנסיות שבשעה שהשליח צבור אומר פסוקי דזמרה השמש מוציא הספר תורה שצריך לקרות היום אל הבימה, ונקרא 'חיפוש ספר תורה', ומעמיד הספר תורה במקום קריאתה שלא יצטרך לגלול בשעת קריאתה, ושוב מחזירה למקומה והוא נכון. אך מה שעושים כן בשעת

דמי לנכרי שהדליק הנר לעצמו, דאיכא חילוק בין מידי דאכילה למלאכה אחרת, ע"כ. ובמ"ב שם ס"ק מז ביאר דבמידי דאכילה להוט ביותר וגזרינן טפי, והוסיף עוד, דהמ"א בסימן תקי"ז העלה דממשמעות מר"ן שם משמע דס"ל עיקר טעם זה, לפי"ז גם במיחם הוי מידי דאכילה, וא"כ אף אם נחשב כל צרכו יש לאסור מטעם הנ"ל אא"כ מדובר בשעת הדחק וכפי שפסק מרן בסי' שכ"ה.

ואיכא תו טעמא רבה לאסור, מהא דאיתא בשבת (קכב.) ת"ר נכרי שליטת עשבים מאכיל אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור, מילא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור, בד"א שאין מכירו אבל מכירו אסור, ומותיב עלה בגמ' והא רבן גמליאל מכירו הוה ושני אבוי שלא בפניו הוה רבא אמר אפי' בפניו נר לאחד נר למאה, ע"כ דברי הגמ'.

והב"י הביא גמ' הנ"ל בסי' שכ"ה והעלה דמדברי הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם שהשמיטו דברי אבוי משמע דס"ל דרבא פליג אאבוי בזה וס"ל דאף שלא בפניו אסור, דהואיל ומכירו איכא למיחש שמא ירבה בשבילו, אלא שרבא בא לומר דאפילו בפניו נמי שרי אם הוא מידי דליכא לאפושני ביה בשביל ישראל.

נמצא דלדעת מרן, במכירו אין להתיר אפי' שלא בפניו היכא דאיכא למיחש שמא ירבה ועוד הביא הב"י סייעתא מהתוס' (ביצה ג. ד"ה גורה) שהביא

איבעיא להו?

שהגוי עושה שתי פעולות לצורך הישראל, מכבה הנר בכדי להוסיף שמן וחוזר ומדליק הנר לצורך הישראל.

ועוד, אפי' לפי הבנת המ"ב בדברי הא"ר, יש לחלק בין נדון דידן להדלקת הנר, והוא שבהדלקת הנר מעשה ההדלקה היא כתוצאה מהמעשה שכיבה, שמכיון שכיבה הוצרך לעשות מעשה הדלקה ולכן נחשב כהדליק לצרכו. משא"כ במיחם אין כאן שני מעשים, אלא כל המעשה שעושה הגוי שהוא הוספת מים למיחם כולו נעשה לצורך הישראל אלא שממילא מתקרים המים שבתוך המיחם ושוב מתבשלים, אבל כלפי מעשהו של הגוי נחשב כמעשה של הוספת מים לצורך הישראל בלבד^[1].

ובר מן דין נראה לחלק בין נר למים חמוין, מהא דנפסק בשו"ע סי' שכ"ה ס"ד, פת שאפה אינו יהודי לעצמו בשבת יש אוסרים ויש מתירין ובשעת הדחק או לצורך מצוה וכו' יש לסמוך על דברי המקילין ע"כ. ובב"י שם הביא דברי ספר התרומה (סי' רמח) שנתן טעם לדברי האוסרים, שאף שהגוי אפה לעצמו אסור ליהודי ליהנות, דלא

איבעיא להו?

גלילת ספר התורה בעת פסוקי דזמרה

הגאון הרב ברוך אבערלאנדער שליט"א אב"ד דק"ק חברה ש"ס בבודאפעסט, הונגריה וחבר מועצת רבני אירופה

חיוב הגלילה שלא בפני הציבור

בשו"ע או"ח (סי' קמד ס"ג) נפסק: "אין גוללין ספר תורה בצבור מפני כבוד הצבור. ואם אין להם אלא ספר תורה אחת והם צריכים לקרות בשני עניינים – גוללין וידחה כבוד הצבור", וזהו שיטת המרדכי, המובא ב'בית יוסף' שם. וזה רק בדיעבד, ולכתחילה קוראים מתוך שני ספרי תורה וצריכים לגוללם לפני התפילה, "וזה מוטל על השמש או על הקורא לגוללה מקודם התפילה ולהכינה אל המקום שצריך לקרות בו היום. ורבים אין נוהגין בדין זה ונצרך להזהירם, כי אין יודעים שיש איסור בזה"

(ערוך השלחן' שם ס"ו).

ונשאלתי כמ"פ באם שכחו לגלול את ס"ת לפני התפילה האם מותר לגוללן באמצע התפילה, שאז אין הציבור "מצפין ודוממין לכך" (כפרשי' ביומא ע, א, מובא בבית יוסף' שם)?

"מנהגא שגוללים בשעה שאומרים פסוקי דזמרה"

והרמ"א ב'דרכי משה' שם כתב: "ועכשיו מנהגא שגוללים הספרים בשעה שאומרים פסוקי דזמרה". וכ"כ ה'פרי מגדים' על מה שהביא ה'מגן אברהם' (שם סק"ו) דאפשר לגלול ס"ת השני בעוד שקוראין בראשונה, וכתב ע"ז (ואשל אברהם סק"ו): "ונוהגין לגלול בעוד שאומרים פסוקי דזמרה [1] מחפשיין". והעתיקו ה'משנה ברורה' סק"ב (וב'שער הציון' סק"א) שזה המנהג "יותר טוב... משום בלבול הדעת" שבאמצע קריאת התורה.

מנהג זה הוא מנהג אשכנז עתיק ונפוץ, וכך תיאר אותו רבי יוסף שמש (מנהגים דק"ק וורמיישא" ח"א עמ' כו בהגהות): "ביום שקורין בשני ספר תורות, מי שזכה במצות חיפוש מוציא הס"ת קודם שמתחילין ברוך שאמר ונושא אותה על המגדל, ועושה מצותו ומחפש הפרשה הנקראת ביום ההוא, ומסתמא שנים הם המחפשיין ביחד, האחד מוציא הס"ת

ל"ח ס"ו): "ועכשיו שאין אנו מכוונים כל כך בתפלה גם בלא שמחת נישואין - אין לחתן ולכל בני החופה לפטור את עצמן מהתפלה מחמת חסרון כוונה"; ושם (סי"ז ס"ב): "לא יתפלל לא במקום שיש בו דבר שמבטל כוונתו, כגון במקום שיש שר חדש שמריח, ולא בשעה שמבטלת כוונתו שאין דעתו מיושבת עליו מאיזה צער או כעס או מטורח הדרך. ועכשיו אין אנו נוהרין בכל זה מפני שאין אנו מכוונים כל כך בתפלה" (וראה הנסמן שם הערה טו). וא"כ י"ל שאין גלילת ס"ת "בלבול גדול" כ"כ.

ג) כמו שה'נחלת אריאל' מתיר הגלילה בפסוד"ז "משום הפסד צדקה", הרי לדידן זה יכול להיות הפסד היהודים שמתקברים לביהכ"נ וליהדות.

ד) גם לאחר דברי ה'נחלת אריאל' וה'מטה אפרים' המשיכו הרבה קהילות במנהגם שנהגו בו כבר בימי רבינו הרמ"א, שגלילת הס"ת היה באמצע הפסוקי דזמרה, ראה לעיל בדברי ה'קצה המטה', וכן מצאתי בספר 'מזכרת פאקש' (ה"ג, ירושלים תשל"ג, עמ' 22): "בשעת פסוקי דזמרה גוללין את הס"ת. כשמכבדים את הרב בהמצוה, הוא מוציא את הס"ת ומוליכו להבימה וחוזר למקומו, ובשעת חזרה לוקח את הס"ת לפני ארון הקודש ומחזירו ואומר 'יישר כח' למי שקנה את המצוה". ואמר לי אאמו"ר הרה"ח ר' מרדכי אהרן חיים שליט"א שכך נהגו האשכנזים בכל קהילות אויבערלאנד שבהונגריה (אבל לא בקהילות החסידיות).

[אמנם דודי הרה"ח משה שי' אבערלאנדער העיד שזוכר שבפאקש בתקופה שלפני השואה נהגו למכור את זכות ה'חיפוש' לכל השנה בשמחת תורה, ואת ה'חיפוש' היו עושין לא "בשעת פסוקי דזמרה" אלא מיד אחרי ברכות השחר. וכן זכרני בצעירותי בבית הכנסת שהיינו מתפללים בו. ואולי שינו והקדימו את החיפוש כדי שלא להפריע לתפילה, וכפי שתיקן בעל ה'קול אריה' בעירו. וכן מצאתי רשום בחוברת "מנהגי ומהווי הקהלה במאטערסדארף" (בסוף 'חודש בחדשו לוח תשס"ה עם מנהגי ביהכ"נ כמנהג ארץ הגר' עמ' עח): "בראש השנה ויום כיפור לפני 'ברוך שאמר' מוכרים הזכות לגלול לפרשת היום באופן הבא: 100 עבור החיפוש'. החזרת ספר התורה לאחר גלילתה נעשה בשעת ברוך שאמר".

אמנם פרט זה האחרון, שהחזירו את הספרי תורה כבר "בשעת ברוך שאמר", לא נזכר במנהג מטריסדורף כפי שזוה מופיע בספר 'מנהגי הקהילות' לראש השנה עמ' מט. ומש"כ שם בהערה כג-1: "עצם המכירה לא מצאנו בדומה למט"ד בקהילות אחרות (שמכרו או את זכות החיפוש)" - נעלם ממנו שזה נזכר כבר ב'נחלת אריאל' דלעיל בפנים. ומעניין שבשתי המקורות דלעיל מודגש שבמטריסדורף נהגו כן רק בראש השנה ויהי"כ"פ, ולא "ב[כל] יום שקורין בשני ספר תורות" (כלשונו של רבי יוסף שמש דלעיל). ואולי זה תלוי בזמן מכירת ה'חיפוש', וכיון שהם לא מכרו את ה'חיפוש' של כל השנה ביחד, על כן רק בר"ה ויהי"כ"פ היה להם כדאי לחכות עם גלילת הס"ת עד לתחילת התפילה כי אז קפצו עליו זבינא.].

אמנם ודאי שכל זה אינו אלא בדיעבד כששכחו לגלול את הס"ת, ולכתחילה ודאי עדיף לגלול לפני התפילה. כנלפענ"ד בס"ד.

ישוב וטעם המנהג

אמנם ב'תורת חיים' (פעסט) לשו"ע (סי' קמד שם, סוף אות א) מביא את דברי ה'נחלת אריאל' ומתריך המנהג: "והאשכנזים נוהגים כדרכי משה. וג"ל דליכא בזה משום בלבול, כיון שהמנהג קבוע כן. אבל הספרדים נוהגים שגוללים קודם שמתחילים להתפלל, ובודאי טעמם כנ"ל". ואינו ברור לי כ"כ הסברא דקבוע, וכי בשביל שבכל חג נוהגים כן אין זה מפריע לתפילה. ומה שציין "עמש"כ בס"ק"ל אות א", לא מצאתי שם דבר הנוגע לענין זה.

ובטעם המנהג שנהגו בו האשכנזים לגלול דוקא בשעת פסוקי דזמרה כותב ב'קצה המטה' שם: "ואולי מפני שקודם שמתחילים להתפלל עדיין עם מועט בביהכ"נ, וכדי להרבות כבוד התורה ממתנין עד פסוקי דזמרה ומכבדים לנכבדים העסק בספר תורה". [וכותב ש"וכן בשל"ה בדיני ספר תורה כתב(ו) בהדיא שהמנהג דגוללים בשעת פסוקי דזמרה", לא מצאתי אותה כעת בשל"ה. ואולי כוונתו לנאמר ב'קיצור של"ה' דלעיל.]. ומפורש ענין זה ב'נחלת אריאל' שם (ה'תורת חיים' וה'קצה המטה' לא ראו את דבריו בפנים, מדקראו לו שניהם "נחלת עזריאל", וכנראה ראו רק קיצור דבריו שהובאו ב'מגן גבורים'): "המנהג נתפשט מאחר שנהגו למכור ה'חיפוש', וקודם פסוקי דזמרה אין שם רוב עם ולא יהיו כ"כ ביוקר ומשום הפסד צדקה. אבל בשלא ימצאו מי שיקנה ה'חיפוש' בודאי אסור לגלול בעת פסוקי דזמרה ומוטב שידחה כו".

ההנהגה לפועל

בקהילות כמו שלנו, שהרבה יהודים שמוגעים להתפלל בביהכ"נ עוד לא התרגלו לתפילה באריכות ובלשון הקודש, הרי באם ע"י שיגללו את הס"ת רק בעת קריאת התורה יתאריך התפילה והציבור "מצפין ודוממין לכך", הרי יש חשש לא רק מפני כבוד הציבור, אלא גם מפני שעי"ז יתרחקו מביהכ"נ ומתפילה בציבור וכיו"ב, ועל כן מן הראוי להקל לגלול בעת פסוקי דזמרה באם אפשר.

והנה פשטות דברי ה'מטה אפרים' נאמרו באופן שלכתחילה, שלדעתו אינו ראוי לחכות עד פסוקי דזמרה, "ויותר נכון להזהיר להשמש שיעשה זאת קודם התפלה", ואין רמז מדבריו שזה לעיכוב אף בדיעבד, באם שכחו לגלול קודם התחלת התפילה. אמנם ה'נחלת אריאל' ברור מללו: "אבל בשלא ימצאו מי שיקנה ה'חיפוש' בודאי אסור לגלול בעת פסוקי דזמרה ומוטב שידחה כו", שלדעתו כל היתר הוא "משום הפסד צדקה", ובאם בין כך אין קונה ביוקר - "מוטב שידחה [כבוד הציבור]" ואסור לגלול בעת פסוקי דזמרה.

אבל בנד"ד אולי יש מקום להתיר מפני כמה טעמים: א) הרבה פעמים קורה שחלק חשוב מהקהל מאחרים ואינם נמצאים בהתחלת התפילה, ואם כן אין זה בלבול גדול כ"כ באם יגללו אז את הס"ת. ב) בשו"ע ישנם כמה הלכות שמבוססות על זה שעכשיו אין מכוונים כ"כ, וכגון בשו"ע אדה"ז (סי'

איבעיא להו?

אמירת פסוקי דזמרה אין זה נכון. ויותר נכון להזהיר להשמש שיעשה זאת קודם התפלה, או עכ"פ קודם התחלת פסוקי דזמרה, שאז עדיין הרבה מביהכ"נ אין קבועים במקומם, אבל לאחר התחלת פסוקי דזמרה כבר הם עומדים כל אחד על מקומו ואומרים פסוקי דזמרה בכוונת הלב, ועל ידי שהשמש פונה לסובב עם הס"ת והכל מסתכלין בה לעמוד מפניה ולנשקה נשיקה של חיבה, וזה גורם בלבול הדעת וביטול הכוונה, ולכן יש לעשות כמו שכתבתי". ועד"ז כתב שם (סי' תקפד סט"ז): "ונכון לבטל מנהג זה, שעל ידי שהשמש נעים ונדים בהולכת הספר תורה מהארון לתיבה ובחזרתם, מבטלים כוונת הצבור, והשמש עוצם בטלים ומבטלים לגמרי מאמירת פסוקי דזמרה עם הצבור".

גם הגאון רבי אריה ליב שפירא בפירוש 'נחלת אריאל' למסכת סופרים, דיהרנפורט תצ"ב, כתב (פי"א ה"ג): "ונ"ל שאין לגלול בשעת פסוקי דזמרה שיש בלבול הדעת גדול". ומובא בפירוש 'מגן גבורים' לשו"ע, לבוב תקצ"ד, סי' קמד ב'אלף המגן' סק"ו.

ובפירוש 'קצה המטה' על ה'מטה אפרים' (סי' תקפד סקל"ג) העתיק הנ"ל וכותב: "ודאי המובחר לעשותו עוד קודם ברוך שאמר, ובפרט כי מפסיקין בדיבור לכבד הגבירים ואומרים יישר כח וכדומה. ודכירנא שגם בקהילתנו מקדמת דנא היו עושים חיפוש בשעת פסוקי דזמרה, וכשהיו ג' ספרים כגון שבת ר"ח חנוכה היה ממשין עד לאחר ישתבח, ואא"ז הגה"ק [ה'קול אריה'] זללה"ה שהיה אב"ד דפה"ק זי"ע (כפי ששמענו) ביטל הדבר לעשותו קודם ברוך שאמר. וכן ידעתי וראיתי בכמה קהלות קדושות שעושין כך בשעת חזרת הש"ץ שמונה עשרה, ונהרא נהרא ופשטיה". [ולהעיר שבספר 'הקול אריה' (ברוקלין תשס"ז, ח"ב עמ' תקצה) כתבו על יסוד דברי 'קצה המטה' אלו: "ביטל בבית מדרשו את המנהג לגלול את הספר תורה בשעת פסוקי דזמרה, ואפילו קודם ברוך שאמר", ואין זה נכון, אלא שהתקין שלא יגללו בעת אמירת פסוקי דזמרה, אלא "לעשותו קודם ברוך שאמר".]

וראו להעיר מפירוש הרמב"ם לדין "שאיין גוללין ספר תורה בציבור", שהרמב"ם בהל' תפלה (פי"ב הכ"ג) מפרשו: "שלא יטריח עליהן להיותן עומדין עד שיגללו" (וראה שם ב'ילקוט שינויי נוסחאות' שם), והרי זה קצת על-דרך הנ"ל שהגלילה שבאמצע התפילה מפריע לציבור. [ובספר 'המפתח' שם ציין לספר 'אמת ליעקב' (סי' קמג ס"ב) אודות חיוב העמידה שבשעת הגלילה, ואינו יודע לאיזה ספר הכוונה].

באורחות צדיקים

להעמיד כציור חי את מעמד הר סיני

אנחנו חייבים לזכור את הנסים והנפלאות שעשה לנו הקב"ה ביציאת מצרים ובמתן תורה. ואין זו זכירה גרידא, אלא "חייב אדם לראות את עצמו וכו'", ועל מתן תורה כתוב: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך וכו'", וכתב הרמב"ן על זה שזו מצוות ל"ת שאסור לשכוח מעמד הר סיני "ויהיה עינינו ולבנו שם כל הימים" (השגות לשה"מ מ"ל, ב.).

כיצד מגיעים לזה?...

במעמד הר סיני מרמזת התורה בעצמה על כך שעלינו לעשות לעצמנו ציורים ממנו בכל הדורות: "והר סיני עשן כולו וכו' כעשן הכבשן וכו'", פי' רש"י: יכול ככבשן זה ולא יותר, ת"ל בוער באש עד לב השמים, ומה ת"ל כבשן? לסבר את האוזן מזה שהיא יכולה לשמוע - נותן לבריות סימן הניכר להם. נתנה לנו התורה עצמה אפוא סימן וציור להמחיש לנו איך היה נראה מעמד הר סיני.

יש לדעת שאם אין לאדם שום ציור ממעמד הר סיני, אמונתו בתורה מן השמים - רופפת. "תורה מן השמים" אינו כלל מופשט בסמכות התורה אלא התקרבות נוראה של בורא העולם אל עולמו כאן, וכל עוד אין לאדם ציור חי מזה אינו יכול להבין ולהשיג משמעות העניין.

בהגדה של פסח מבואר שבעצם מעמד הר סיני בלי תורה - דינו. והבאור בזה, כי בלימוד תורה יש דין שצריך להיות באימה ביראה ברתת ביע כמו שהיה בסיני (עי' ברכות כ"ב). ואמר אדמו"ר נ"ע על זה: אילו היה אדם ממציא תרמוס המחזיק חום במשך כשנה, הייתה זאת המצאה נפלאה. ותרמוס המחזיק במשך שנים רבות - אין לשער גדול המצאה כזו. והנה הקב"ה ברא "תרמוס" המחזיק את כל החום - האימה והיראה של מעמד הר סיני - וזו התורה! ומיד כשאדם פותח דף גמרא הוא מרגיש כל החום של המעמד ההוא. ואין הכי נמי - התכלית הוא מעמד הר סיני עצמו, כי תורה שלומדים "מעמד הר סיני" דיג" הוא לימוד אמונת התורה - וזו היא נקודת התכלית בלימוד התורה.

אם כן אסור לנו לשכוח מעמד הר סיני וצריכים להיות עינינו ולבנו שם כל הימים - ואין אלו מילי דחסידותא. עלינו אפוא להתלמד לקבל ציור חי מיציאת מצרים וממתן תורה, והתועלת מזה היא עצומה. יש ללמוד היטב פרשת יתרו, סוף פר' משפטים, ובפר' ואתחנן, ואח"כ יתבונן במעמד הר סיני כל יום וישתדל לצייר לעצמו עד שתהיה לו תמונה חיה, וימשיך בזה במשך כמה שבועות עד שירגיש שיש לו קנין בזה.

(מתוך הספר "עלי שור" להגר"ש וולבה זצ"ל, ח"ב עמ' רצ"ט - ש')

ומסביר שבכוונה נקבע במקום זה, כי מיד אחר הברכה פשיטא דזהו הפסק, ואילו אחר הפסוק השלישי - ואפילו השני - יצא כבר י"ח קריאה (י"א שדי בקריאת שני פסוקים) - לכן תקנוהו אחר הפסוק הראשון שהוא אמצע המצוה.

כך פסק גם בחק יעקב, ואילו הבה"ט כ' לנהוג כהט"ז, וכן מנהג פולין. מאידך בשו"ת שבות יעקב (לבעל הה"ח) האריך תלמידו להצדיק המנהג הישן - דלא כהט"ז - כי זהו שבח על התורה ויש לשוררו כשהתורה פתוחה, וא"א לפתוח הס"ת אלא אחר שיברך ויקרא לפחות פסוק.

גם במג"א (בדור שאהרי ה"ט"ז - ס"קמ"ז) משמע שנהג לאומרו אחר הפסוק הראשון. והפנים מאירות (ח"ג ל"א) מבאר שאם גם הבעל קורא מפסיק בקריאה"ת כדי לשורר, והכל שומעים ממנו - אין בכך משום הפסק, וכמו שמפסיקים לקרוב"ץ (ראה ס"ח) ואין כאן חשש ברכה לבטלה כי התחיל לקרוא, ודומה למי שהתחיל לאכול שרשאי לדבר.

וכ' שם שהוא שיר ושבח גדול שקיימו וקיבלו דורות ראשונים והיה חביב עליהם מרוב קדושתו. ואפילו לאלהיה אין שומעין לבטל המנהג, ומנהג עוקר הלכה, ק"ו לשיר קדוש זה שאין כאן עקירת הלכה ולדעתי המבטל פוגע בכבוד ראשונים.

כידוע היום נתפשט המנהג כהט"ז, לאומרו לפני ברכת הכהן, ובפרט לאור פסיקת המשנ"ב, (חזן מיוצאי גרמניא שנהגו כהמנהג הישן).

אחד הפוסקים החשובים שהצדיק את השארת המנהג על מתכונתו הישנה הוא הא"י רבה, ובדבריו מצאנו טעם מעניין למנהג דוקא בצורתו זו: נמצא נדפס בלשון אישכנו ישן נושן מעשה באריכות על מה תקנוהו - וכיון שהמעשה היה במדבר לכן תקנוהו אחר "במדבר סיני" זכר לנס.

לאיזה מדבר מכוון הא"י רבה? כאן עלינו לצאת מעט מעולמה של הלכה ולפנות אל עולם המחקר, שכן ידיעה היסטורית נחוצה בזה.

המעשה המתאר את הרקע לכתיבת הפיוט מופיע בנוסחאות שונות כבר לפני כ-400 שנה. הוא מוזכר בקיצור בספר "בית יער הלבנון" לר' אברהם יגל מחכמי איטליה (נפטר שפ"ג), אבל בנוסח שלו לא מוזכר "מדבר", אמנם בגרסא אחרת, קדומה יותר, שתורגמה מאידיש, אנו מוצאים פתרון - למה נתכון בעל הא"ר.

הסיפור הוא ארוך, לכן נביא כאן רק תקציר:

בשנת ד"א תע"א היו בעולם מכשפים רבים, ובנו גלגל אחד וקשרו בחמתם שד אחד, והיו י' אנשים יושבים על הגלגל, והשד בוחר אחד מהם ועושה בו כל חפצו והורגו, ושאר ה' היה מלמד הכשפים, והיו רבים שעשו כך. פעם באו עשרה יהודים ואחד מהם שחשש שיבחר בו

מנהג האקדמות - וסיפור-פלא שנקשר בו

פיוט האקדמות, אשר נהגו לאומרו באשכנו לפני קריאת התורה, מוזכר בספרי רבותינו הראשונים ומובא במחזורים ישנים לפני כ-800 שנה. במנהג זה נכרך מעשה מופלא, אשר כל הקורא ודאי ישתומם (ואולי יש לראות בו משל הרומז אל דברים נסתרים). אבל תחילה אל המנהג עצמו.

בספרי המנהגים (מגן של המהרי"ל, אבי מנהגי אשכנז) לא מוזכר שמו של מחבר הפיוט, אבל אחרי 44 שורות של א'-ב' בראשי התיבות הראשונות בכל משפט אנו מוצאים את שמו: מאיר ברבי יצחק יגדל בתורה ובמעשים טובים אמן וחזק ואמץ. ר' מאיר חי לפני כ-900 שנה והיה מרבתינו של רש"י, כמובא בסידור רש"י.

תוכן הפיוט מתחיל בבקשת רשות, ואח"כ ממשיך בשבח להקב"ה שברא את העולם, את רבבות המלאכים וצבא השמים, ופחד והדרת גאונו, ושלטונו בכל העולמות, ושבח עם ישראל שלומדים תורה ותפילתם מתקבלת. ומתואר הצפוי לעת"ל בקיבוץ עם ישראל, נקמה בשונאיהם, ושכר הצדיקים בסעודת הלוייתן.

הפיוט נאמר בארמית - לפי פשוטו כי הוא פתיחה ורשות למתרגם, שהרי בזמנם היה נהוג לתרגם כל פסוק ופסוק. פרט היסטוריון נוסף בענין זה הוא העולה מתוס' מגילה כ"ד - שבזמנם נהגו לתרגם רק בפסח ובשבועות.

המנהג הקדום היה לקרוא את האקדמות לאחר הפסוק הראשון בקריאת התורה, אך לאחר זמן ערערו חלק מהפוסקים - ובראשם הט"ז - על מנהג זה, שהרי זהו הפסק במקום שאפי' לדבר ד"ת אסור וכ"ש שבח זה שאינו מעניין הקריאה כלל - לכן יעצו לאומרו קודם ברכת הכהן, ואולם רבים מגדולי הפוסקים האריכו לנמק למה יש להשאיר המנהג על מתכונתו הישנה.

הראשון שעסק בכך היה ה"שער אפרים", אבי אמו של החכ"צ. רוב התשובה שנשלחה לאיטליה עוסקת בשאלה האם ב"ד ספרדי יכול לפסוק בוויכוח שיש בקהילה אשכנזית, שהרי יתכן שהם פסולים לדון בכך כיון שהם אינם נוהגים מנהג זה כלל ולכן דעתם נוטה שלא להפסיק בשבילו בקריאה"ת, ואם ניתן להם להכריע - יבטלו כל מנהגי האשכנזים כיון שהם הרוב. הוא מאריך שם שאין לבטל המנהג,

מעשה שהיה

משלוח שהתחלף - כמשל מאסף

המגיד מדובנא המשיל משל על חביבות התורה: הפסוק בישעיה אומר "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" - משל לסוחר שבא ממדינת הים. בהגיעו לנמל ביקש מאחד הסבלים שיביא החבילות מהאווניה לביתו. פגש אחד "כ הסוחר את הסבל ליד ביתו, והוא מזיע ומתנשף ומבקש את שכרו. תיכף הבין הסוחר שנפלה כאן טעות ואמר לו: "החבילות שהבאת אינן שלי". שאלו הסבל: "ומנין לך זאת, הרי לא ראית כלל את החבילות שהבאתי?" השיב לו הסוחר: "החבילות שלי הן חבילות קטנות של יהלומים, אילו הבאת אותן ודאי לא היית מזיע ומתנשף כך! בהכרח שלא את הסחורה שלי הבאת!".

וכך אומר הקב"ה לעם ישראל - "לא אותי קראת יעקב! ומנין לי זאת?" "כי יגעת בי ישראל". כאשר צדיקים לומדים תורה ומקיימים מצוות לשמה אין הם חשים עמל וטורח, אלא אדרבה - רק עונג ושמחה ממלאת את ישותם!

משל זה הוא אחד משלושת המשלים של המגיד מדובנא, אשר האדמו"ר מקוצק אמר עליהם שנאמרו ברוח הקודש.

גודל מעלת ניצול הזמן המוחלט

ההתמדה של רבי משה פיינשטיין וניצול הרגעים ללימוד התורה היו מיוחדים במינם: פעם כשנקרא לעלות לתורה הביא לו אחד התלמידים כרד משניות אל הבימה כדי שיוכל ללמוד בין העליות. מישוהו העיר לתלמיד שהוא "מגזים" ומוטב שיניח לו לר' משה שיעמוד שם ככל האדם. שאל התלמיד את ר' משה על כך, ונענה שראוי להמשיך ולהביא את ספר המשניות. "לא חשוב היכן האדם נמצא - הזמן יקר מכדי להוציאו לבטלה".

ועדי ראייה מספרים, שעד שנות השמונים המאוחרות שלו נהג ר' משה בעת קריה"ת ללמוד משניות עד שראשון העולים היה פותח בברכה הראשונה, שאז היה ממחר לעמוד ע"י הבימה ולהקשיב לקריאה כשילד מחזיק חומש לפני עיניו. אח"כ היה ממחר למקומו עם תום העלייה כדי להמשיך בלימוד המשניות - עד הברכה הבאה. ("רבי משה פיינשטיין")

הלומד בלי להפסיק מה יזכה להשיג

כ' השל"ה הק' (ח"ב - בחלק "מסכת שבועות" בתחלתו): ולהראות גדולת מעלת זאת הלילה, איך שחביב לפני הקב"ה לבלתי נדום רגע אחד מדבקות התורה (רק יש רשות להפסיק בין עניין לעניין להתעוררות מוסר ופשפוש מעשים ולתקן תקנות ליראת ה'), אכתוב לכם מעשה שאירע קרוב לזמננו והועתק מכתב המקובל הר"ר שלמה הלוי אלקבץ (מחבר "לכה דודי") שהיה מתחבר בבית רבנו הבי"ה והופיעה עליו רוח הקודש, וזה נוסח הכתב: דעו לכם כי הסכמנו החסיד נר"ו ואני עבדו ועבדיכם

וקטן שנקרא דן, ועבר ג"כ לצד השני מחמת הפקו"נ - ור' מאיר נשאר שם.

ובקיצור נמרץ נביא כאן שהתמודדו ביניהם ע"י דגל נחושת כבד שיצר הכומר, והזקן תלאה באויר בגובה רב, וע"י שני ריחיים גדולות טוחנות שעשה הכומר, וגם הם עמדו באוויר מכח מעשי הזקן היהודי, וגם יצר הזקן אש בוערת ולא הצליח הכומר לכבותה, ולבסוף הרג את הכומר ע"י שכופף היהודי עץ ועזבו - והכומר שאחז בו הועף - ואח"כ פרחו כל הדברים הללו למדבר.

ולמחרת שהיה ערב שבועות חיבר אותו זקן מעשרת השבטים את פיוט האקדמות (ולפי"ו לא ר' מאיר הוא המחבר), והנציח בו בראשי הבתים את שמו של ר' מאיר (לפי גרסא אחרת של הסיפור ר' מאיר חיבר את הפיוט בזמן שליוה את אותו היהודי לפני שחצה בחזרה את נהר הסמבטיון, והוא העביר את המנהג אל קהילות אשכנז לאחר ההצלה).

כך או אחרת - שיר קדוש זה היה לחלק בלתי נפרד ממנהגי החג הממחיש יותר מכל את היות ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא - אחד, ואשר עליו נאמר חזו חזו בני חביבי וכו'.

(הסיפור הופיע במוסף התורני של "משפחה" - ועוד).

השד כשכבר קרא קריאת שמע. כעם השד ושבר הגלגל והרג את התשעה האחרים.

אחד מתלמידיו של אותו שד היה כומר גדל קומה וכושי, וכנקמה הרג שלושים אלף שמונה מאות ושישים יהודים ע"י נגיעה קלה במצחם, והסכים להפסיק בתנאי שבתוך שנה יבוא יהודי וילחם עמו, אך אם הכומר ינצח - יהרוג ח"ו את כל היהודים. ערכו היהודים תפילות ותעניות וחזרו בתשובה.

אח"כ נודע להם בחלום שיכול לנצחו רק אחד מבני עשרת השבטים הנמצאים מעבר לנהר סמבטיון, החליטו לשלוח את רבי מאיר הנוכר, ועבר הנהר בשבת מחמת הפיקו"נ, ורצה הבי"ד שם לדונו לסקילה עד שהסביר להם שעשה כן לפקו"נ, והטילו גורל ועלה על יהודי פיסח זקן

טעם עליון או תחתון בקריאת עשרת הדיברות

הרב דורון אחיאל

רב דק"ק נצח ישראל גולדרס גרין לונדון

וטעם הדבר שעשרת הדיברות נושאות גם טעם עליון, היות שאכן עשרת הדיברות חוץ מהיותם פרשייה מפרשיות התורה, עוד הם נחשבים כתורה בפני עצמה, כדמוכח בגמ' ברכות (דף ה ע"ב) "מאי דכתיב 'ואתנה לך את לוחות האבן התורה והמצוה וכו' 'לוחות', אלו עשרת הדיברות, תורה זו מקרא וכו'. גם מוצאים אנו שעשרת הדיברות נחשבים כחטיבה אחת מופרדת משאר המקרא, כן עולה מנוסח שתיקנו לנו רבותינו אנשי כנה"ג (בשחרית של שבת): ושני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהם שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך: ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. מצוין בנוסח זה "וכתוב בהם (בלוחות הברית) שמירת שבת" (זכור ושומר). "וכן כתוב בתורתך..." הביאו פסוק אחר, ומשמע מזאת שהם שני מקורות לכאורה.

והן אמת, עשרת הדברות כשמענום בסיני בטעם עליון שמענום, וכשכתב משה רבינו את התורה יריעות יריעות ומסרה לנו, ובפרט ביום פטירתו שמסר לנו שלושה עשר ספרי תורה כידוע, לימדנו לפסוק המקרא כפי טעם התחתון.

הנה במסורה לנו מסיני קיבלנו שני סוגי טעמים בקריאת עשרת הדיברות - טעם עליון וטעם תחתון.

ההבדל ביניהם הוא בפיסוק, בטעמים ובניקוד בכמה פרטים. כאשר בכללות מהות השינוי, האם הם מהווים ביחד כעשרה פסוקים (וי"א תשעה) או שלושה עשר פסוקים, וחילוק זה הוא הגורם המשפיע על הניקוד הטעמים הדגש והרפה באותיות.

סיבת ההבדל מבוארת בשו"ע הרב (סימן תצ"ד ס"י) כי היותם שונים משום שטעם העליון מסודר לפי הכתוב שנכתב כל דיבור בעצמו בפרשה לעצמה ולכן הם כעשרה (וליש אומרים שהם תשעה משום שאין להפריד בין שני דברות הראשונות שמפי הגבורה שמענום). וטעם התחתון מסודר לפי הקרי ולפי הפסקת הפסוקים שפסק משה והם שלושה עשר פסוקים (וכן הוא בביאור הלכה תצ"ד). כלומר סידור הפסוקים בטעם עליון הוא לפי הדיברות ולכן גם לא תרצח, או לא תגנב, כל אחד הוא פסוק לעצמו בעל שתי מילים, ולמעם התחתון חילוק הפסוקים הוא כמו כל חילוק פסוקים שבמקרא.

מעשה שהיה

מהחברים לעמוד על נפשנו ליל שבועות ולגדוד שינה מעיינו ותודה לא-ל כי עלה בידנו כי לא הפסקנו רגע, רק אשר תשמעו ותחי נפשכם. וזהו הסדר שתקנתי וסדרתי בלילה ההוא. ראשונה תורה קרינו בראשית עד ויכולו בנעימה בקול גדול, אח"כ בחודש השלישי עד סוף סידרא. ועוד מפר' משפטים ואל משה אמר עד סוף סידרא, עוד מפר' ואתחנן ויקרא משה אל כל ישראל עד סוף פרשת שמע ישראל... וכל זה באימה ביראה בניגון בטעם, לא יאומן כי יסופר. ואח"כ למדנו משנה כל סדר זרעים, ואח"כ למדנו על דרך האמת.

ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה ולמדנו שתי מסכתות, זיכנו הבורא ונשמע את קול המדבר בפיה החסיד נר"ו, קול גדול בחיתוך אותיות, וכל השכנים שומעים ולא מבינים. והיה הנעימות רב והקול הולך וחזק ונפלנו על פנינו, ולא היתה רוח באיש לישא עיניו ופניו מרוב המורא, והדיבור ההוא מדבר עמנו, והתחיל ואמר:

שמעו ידידי, המהדרים מן המהדרים, אהובי, שלום לכם אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה ואשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר, חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה, התחזקו ידידי, התאמצו אהובי, שמחו ועלצו ודעו כי אתם מבני עלייה, וזכותם להיות מהיכלא דמלכא וקול תורתכם והבל פיכם עלה לפני הקב"ה... והנני המשנה הא' המייסדת את האדם באתי לדבר אליכם, ואם הייתם עשרה הייתם מתעלים יותר ויותר, אבל עם כל זה נתעליתם ואשריכם...

(ראה עוד שם באריכות המשך המעשה הנורא)

ואפשר שזהו הטעם מדוע נקרא עליון ותחתון, כי הניתן בלוחות הוא עליון שעליו נאמר "והלחת מעשה א-להים המה, והמכתב מכתב א-להים הוא חרות על הלחת" (שמות ל"ב ט"ז), אבל התחתון ניתן לנו ע"י משה רבינו בספר התורה ולא ע"י הלוחות, ולכן נקרא תחתון. אע"פ שפשוטו של ענין שנקרא עליון כי לפי נוסח זה רוב הטעמים הם ממעל לאותיות ונקרא תחתון משום שרוב הטעמים מתחת לאותיות.

ולפי האמור, היאך אנחנו נכונים לקרוא את עשרת הדברות למעשה? ובזה יש כמה שיטות ונבאר עיקרם.

שיטת הרמ"ע מפאנו (מאמר מאה קשיטה ס' ק') שלעולם קוראים בין ביחיד בין ברבים בטעם תחתון, כיון שיש עניין וטעם שנפסקו ל"ג פסוקים כנגד י"ג מדות של רחמים. ואם תאמר א"כ לשם מה ניתן טעם עליון, ע"ז השיב שטעמים הללו לדרשה נאמרו.

יש לבאר, שאפשר שחושש למאי דאיתא בגמ' (תענית כז ע"ב) "כל פסוק דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן", ולכן אנו מחוייבין לפסוק רק כפי מסורת הקריאה שקיבלנו ממושה והוא הטעם התחתון.

שיטת הרב משאת בנימין (סימן י') והרב חזקוני (פרשת יתרו), שרק בשבועות קוראים בציבור בטעם עליון, אבל בשאר קריאות עשרת הדיברות כגון בפרשת יתרו או ואתחנן, וכמובן ביחיד, קוראין בטעם תחתון. ויש לומר לשיטתם שאינם חוששין להפסיק בפסוק שלא פסקו משה בקריאת עשרת הדיברות בשבועות, משום שבמשנה (מסכת מגילה) נאמר שמושה תיקן להם לישראל שיהיו קוראים בכל מועד כעניינו, ואין זה מדין קריאת התורה של כל ימות השנה שהוא מדין תלמוד תורה, אלא היא תקנה מיוחדת לקרוא במועדים מעניינו של יום כדי לעורר מהות וקדושת היום, ובפרט קריאת עשרת הדיברות בחג השבועות, שע"ז מובא בילקוט שמעוני (שמות י"ח) אמר הקב"ה לישראל בני היו קורין את

הפרשה הזו בכל שנה ושנה ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה. ולכן יש לנו טעם כעיקר לקרוא דווקא ביום זה בניגון וטעם שניתנו עשרת הדיברות. ובכל מקום שיש טעם לפסוק אפי' באמצע פסוק פוסק ואינו חושש לענין פסוק שלא פסקו משה, כמבואר בחת"ס (או"ה י') שאם יש עניין בפני עצמו להפסיק באמצע פסוק וטעם לדבר ההפסק אין חוששין משום דלא פסקיה משה, וכאן בחג השבועות ישנו טעם רבתי כאמור.

משא"כ בשאר ימים וזמנים אף בציבור אנו חוששין לחשש הנ"ל.

שיטת הרב אור תורה (שתי ידות י"א-ב) והרב הכותב עין יעקב (ירושלמי שקלים פ"ו אות ל'), מובא גם כמגן אברהם (תצ"ד), לעולם בציבור קוראים בטעם עליון, לא רק בשבועות אלא אף בפרשת יתרו ופרשת ואתחנן, וביחיד בטעם תחתון. ואולי נימוקם מבוסס על הטעם דלעיל, רק שהם סוברים שכיון שיש טעם רבתי בחג השבועות כנ"ל א"כ לא פלוג יותר בציבור. ובפרט שבציבור תמיד שכינה שריא וחביבה עלינו התורה כנתינתה בסיני בכל עת.

גם הלום ראיתי שיטה אחרת להגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א (בשוע"ה ס' ו'), שכתב שמנהג תימן לעולם לקרוא עשרת הדיברות בטעם עליון בין ביחיד בין בציבור. ולמנהג זה צריך לומר שטעם תחתון ניתן למדרש. רק צריך להבין מה ישיב מנהג זה על חשש של כל פסוק שלא פסקו משה אנן לא פסקינן? ואפשר, כיון שיש לנו בסיס לפסוק באמצע פסוק כנוסח נתינת עשרת הדיברות ויש מקום ומקור לשינוי, תו לא חיישינן.

למעשה, מנהג בני ספרד (כמובא בכף החיים תצ"ד אות כ') בציבור לעולם אמרינן בטעם עליון ולא רק בשבועות, וביחיד בטעם תחתון. גם החזו"א נהג כן הלכה למעשה (כמובא בהלכות חג בחג להר"ם קארף קל"ט וכמפורסם) ובהרבה מקומות אצל האשכנזים אחזו בדרך זו. אמנם יש מקומות, וכך מנהג הישיבות, שרק בחג השבועות קוראין בטעם עליון והנח להם לישראל, "עליונים" שישו ו"תחתונים" עלזו בקבלת תורה מסיני שנזכה לקבלה בלב שלם ובנפש חפצה.

מאסף תורני בענייני כשרות המזון והשגחה

30 מאמרים בנושאי כשרות המזון מגדולי הרבנים המכשירים והמשגיחים באירופה ובארץ ישראל

שו"ת רבני אירופה

92 שאלות ותשובות בנושאים אקטואליים מגדולי הרבנים של דורנו באירופה ובארץ ישראל, ערוכות בשפה קלה וברורה, השווה לכל נפש

בהוצאת מרכז רבני אירופה

להשיג עכשיו בכל חנויות הספרים ובמשרדי מרכז רבני אירופה: +972 2 653 6949 (שלוחה 0) הפצה ראשית: משה אברמוביץ. טל' +972 3 6191281

יכול לברך עתה. (גבי גר שנתגייר בימי הספירה וספר בגיותו, הוא מילתא דלא קיימא לשאלה שאינו מברך, דהרי כ"קטן שנוולד דמי, ומציאות ספירת הימים שלפניו היא כמו ספירה של אדם אחר!).

ומסיק גבי קטן שנתגדל, כיון שהי' לו מצוה דרבנן, הרי גם מצוה דרבנן עושה דבר למציאות – "מצותי אחשבי" – ובוודאי מצטרף ואפי' למצוה דאורייתא!

ביאור הדבר: הפירוש ב"מצותי אחשבי" הוא שציווי התורה ע"ד ספירת הימים עושה את הספירה למציאות בעולם גם כשהסופר אינו מצווה לספור.

ועפ"ז י"ל, שכל מי שנתחייב בספה"ע באמצע ימי הספירה (למעט גר וכנ"ל), ימול לספור בברכה, כי ספירת הימים שספר קודם זמן חיובו, אף שאינה מצוה, מ"מ ה"ה מציאות בעולם (כי התורה בציוויה הפכה אותם למציאות בעולם) ולכן יכול שפיר לברך ולספור "היום עשרה ימים לעומר" כי המציאות דספירת תשעה ימים שלו (אף שאינה ספירה של מצוה), מאפשרת קיום המצוה דספירת העומר מיום עשירי ואילך.

כלומר: נוסף לכך שקיום המצוה משנה את החפצא שבעולם להיות חפצא דקדושה, הרי גם מצד ציווי התורה כשלעצמו ללא קיום המצוה בפועל עושה את החפצא שבעולם למציאות (לגבי שאר עניינים שבעולם), גם אם בפועל לא תתקיים בו המצוה, שלא ייהפך לחפצא דקדושה אלא חפצא בעולם.

עד"ז י"ל בנוגע לעניין הספירה שכל מציאותה נעשית מצד המצוה, היינו שציווי התורה ע"ד ספירת הימים עושה את ספירת הימים למציאות ועד למציאות בעלת חשיבות שהתורה מתייחסת אליה – שהמציאות דספירת הימים (שנעשית ע"י ציווי התורה), קיימת גם באם לא תתקיים בה מצוה הספירה, דהיינו שישפרם מי שאינו "בר חיובא", הרי שנחשבת גם מציאות זו להצטרף לזמן שהגברא נהפך ל"בר חיובא" ומצד זה יכולים העבד והקטן – לאחר שחרורו וגדלותו – לצרף הימים שספרו טרם חיובם ולהמשיך ולברך.

למסקנא דמילתא לאור ביאור האמור: מציאות ספירת הימים דרבנן מצטרפים אפי' לספירה מדאורייתא, ומכ"ש שהמחויב מצד "תרי דרבנן" (קטן בזמן הזה), יכול לצרף ספירתו ל"חד דרבנן" (גדול בזמן הזה) ולהמשיך לספור בברכה.

המורם מכל האמור:

גם בנוגע לגדולים, הרי "אחכה לו בכל יום שיבוא" – כשיבוא משיח צדקנו באמצע ימי הספירה, ויבנה ביהמ"ק ונקיים מצות ספיה"ע מדאורייתא כתיקונה, בודאי נוכל (לצרף המציאות של ספירת הימים בזמן הגלות – לרוב הדעות – מדרבנן ו) להמשיך ולספור בברכה מן התורה (ביחד עם כל הכוונות וה"המשכות" הנמשכות ע"י הברכה).

* עיין שו"ת "מנחת אלעזר" סל"ד ס"ג.

בענין קטן שהגדיל באמצע ימי הספירה

הרב מנחם מענדל טייכמן

רב דק"ק אונגוואר (אוז'גאראד) וחבל הקרפאטים, אוקראינה

בקטן שהגדיל (וכן גר שנתגייר באמצע ימי הספירה) שסופר הלאה ללא ברכה. עד כאן תוכן דברי הנ"ל (בתוספת ביאור).

והנה במחכ"ת לא טרח לעיין בעוד פוסקים אחרונים קדושי עליון וגאוני ארץ, אשר בוודאי ידעו החילוק הנ"ל ד"חד דרבנן" ו"תרי דרבנן" ואף הזכירו זאת מפורש בתשובתם ושיחתם ומ"מ פסקו מפורש שימשיך הקטן לספור בברכה ללא חשש ופקפוק. ולפי הביאור הבא בסוף הדברים דלקמן, הכל עולה כפתור ופרה.

דהנה, לענין דינא, רוב הפוסקים חולקים על הברכ"י שהביא הנ"ל וסוברים שיוכל הקטן להמשיך במנין ובברכה (ועיין בספר "מועדים וזמנים" ח"ד סי' רפ"ח-ט).

ולדוגמה: ב"ערוך השולחן" סי' תפ"ט סט"ו פסק: "וקטן שנעשה בר מצוה בתוך ימי הספירה כיון שספר גם קודם מטעם חינוך, פשוט הוא שיברך מכאן ולהבא".

שוב מצאתי בשו"ת "מנחת אלעזר" להרה"ק ממונקאטש זי"ע אשר ישב על מדוכה זו (שם ח"ג סימן ס', ח"ה סכ"ח עור) וכתב: "אך לענ"ד א"צ לכל האריכות ופשוט כנ"ל דיברך גם לאחר שנעשה י"ג בתוך ימי ספה"ע". ומביא גם הברכי יוסף הנ"ל (שכתב שלא לברך) ומסיים "ולא מצאתי עודנה טעם מספיק כלל שלא לברך ובעה"י מה שכתבנו משנה לא זזה ממקומה".

ו"מילתא אלבושייהו יקרא" – כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש שהאיר את הסוגיא וחדש בעניין ספירת העומר וכדלקמן בקצירת האומר (עיין "לקוטי שיחות" ח"א ע' 7 ואילך ו"שערי הלכה ומנהג" ע' קמ"ג ואילך):

ישנה "חקירה" ביחס לספירה עם עצם עניין הספירה הוא מציאות מסוימת (גם לולא התורה) ובאה התורה ואמרה שמציאות זו תהי' מצוה ביחס לעומר, שמיטה ויובל וכו', או שהדבר לכשעצמו, לולא המצוה, אינו מציאות כלל, ורק מצד המצוה, הנה "מצותי אחשבי", והופך הוא למציאות. והנפק"מ גבי עבד שנשתחרר בתוך ימי הספירה וספר גם בימי עבדותו, אי נימא שעצם עניין הספירה הוא מציאות לעצמה, הרי שמאחר שכבר ספר קודם, יכול הוא להמשיך ולספור גם עתה בברכה, אבל אי נימא דכל מציאות הספירה אינה אלא מצד ש"מצוותי אחשבי", הרי לדידי' כאשר ספר בעבדותו, לא הי' בזה שום מצוה ועניין ולא היתה קיימת מציאות כלל וכאילו לא ספר וממילא – אינו

בגליונכם הנכבד "קשר" גל' צ"ז כתב ידידנו הרב אשר ז. אהרנפעלד שליט"א מק"ק דעברעצן, הונגריה, בענין גדרה של מצות ספירת העומר. ומביא מחלוקת הראשונים המפורסמת אי כל יומא ויומא הוי מצוה בפ"ע (רב האי גאון ודעימי) או שכל הימים ביחד הוי מצוה אחת (בה"ג דעימי). והנפק"מ להשוכח לספור יום אחד האם יכול להמשיך ולספור בברכה אם לאו. ולהלכה פסק המחבר בשו"ע (סי' תפ"ט ס"ח) דמי ששכח לספור ממשיך בלא ברכה. וביאר המשנ"ב שם דסופר שאר הימים כדעת רוב הפוסקים, שאין ספירת הימים מעכבים אלו את אלו דכל יומא ויומא הוי מצוה בפ"ע, לאידך אינו מברך כדי לחוש לדעת הפוסקים דבעינן "שבע שבתות תמימות תהינה". (ועיין היטב שו"ע הרב סי' תפ"ט סכ"ג וכ"ד וש"נ – הכותב).

ומביא מה שדנו האחרונים במי שנעשה גדול בתוך ימי הספירה שרק עכשיו נתחייב במצוות (מדאורייתא) וע"ע היה פטור. ומנסה לחלק בין קטן למי ששכח לספור וכיו"ב, שהקטן לכה"פ עשה מעשה וספר ונהי' דלא הי' חייב מדאורייתא הרי הי' חייב מדרבנן מצד מצות חינוך ויכול להצטרף חיוב דרבנן למצוה דאורייתא, אלא שמיד מנסה להפריך הסברא (ועי"ש כי אין רשיון הדף להאריך).

אח"כ מביא שיש מן האחרונים שאמרו שיכול להמשיך ולספור בברכה וטעמם ונימוקם עימם, כיון שלרוב הפוסקים עצם מצות ספיה"ע בזה"ז אינה אלא מדרבנן, א"כ הוי שפיר תמימות ויכול להמשיך ולספור בברכה.

אבל מסיק שם הרב הנ"ל שזה אינו ומוכיח מהמשנה ותוס' – מגילה י"ט ע"ב – "הכל כשרים לקרוא את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן". וביארו שם התוס' שאע"פ שמייירי בקטן שהגיע לחינוך החייב בקריאתה וכל הקהל גם חייבים בקריאתה רק מדרבנן, מ"מ לא אמרינן "אתי דרבנן ומפיק דרבנן" משום דקטן הוי "תרי דרבנן" (מצות חינוך – דרבנן – למצוה שהיובה מדרבנן – הכותב) ואילו כל הציבור (גדולים) המחויבים בקריאת המגילה מדרבנן הוי "חד דרבנן" – ו"לא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן". דהיינו שהקטן שחיובו בגדר של "תרי דרבנן" לא יכול לבוא ולהוציא י"ח מי שמחויב ב"חד דרבנן". ולכן גם בספה"ע בזה"ז אשר לרוב הפוסקים חיובה הוא רק מדרבנן, הרי שספירת הימים מצד "תרי דרבנן" (והיינו ספירת קטן) אינה נחשבת להצטרף למציאות הספירה לאחר שגדיל – "חד דרבנן". ולמסקנא מביא להלכה את ה"ברכי יוסף" שפסק

רבי איתמר רוזנבוים זצ"ל

כ"ק האדמו"ר רבי איתמר רוזנבוים מנדבורנה זצ"ל, בנו של רבי מאיר מקרעטשניף זצ"ל (מצאצאי רבי מאיר מפרמישלן זצ"ל, תלמיד של הבעש"ט וכן גילו, אבי שושלת נדבורנה), החל לכהן באדמו"רות בעיירה צ'רנובין, בה חי כ-45 שנה. בשנת תש"ז (1947) עבר לארה"ב עד שנת תשכ"ח (1968), עת עלה לארץ הקודש והתיישב בתל-אביב. רבי איתמר האריך ימים וקרוב לגיל תשעים נתבקש לישיבה של מעלה בכ"ב סיון תשל"ג (1973).

* * *

כ"ק האדמו"ר רבי איתמר רוזנבוים מנדבורנה זצ"ל היה צנוע ושתקן. דמותו הייתה אפופת מיסתורין, ובשל כך לא נודעו עובדות רבות אודותיו.

רק בנושא אחד יצא מגדרו והאריך בדיבור, בנושא זה הטיף והוכיח, ייסר, תבע ודרש: חינוך הבנים.

כל אב שהיה בא לשוחח עמו ולשאול בעצתו, זכה לשמוע מפיו את דבריו הנוקבים: מדוע נסמך הפסוק "ושנתם לבניך" לפסוק "וקשרתם לאות על ידך, והיו לטוטפות בין עיניך"? - לומר לך: כשם שתפילין אסורים בהיסח הדעת, כך חינוך הבנים אסור בהיסח הדעת!

בעיר צ'רנובין גידל רבי איתמר את בניו. עיר זו, שאותות התקופה הותירו בה צלקות, ורבים מתושביה היו יהודים שסטו מדרך הישר, לא הצליחה לפגום כמלוא נימה בדמותם הטהורה של בניו. רבי איתמר החזיק בביתו מלמד, שהיה סמוך על שולחנו, כשהוא חוסך מפתו לשלם למלמד את שכרו. בניו סיפרו כי כמעט ולא הכירו את פני העיר ורחובותיה, ואביהם הוסיף: "תיתלי, שגידלתי בנים מפוארים כאלה, בתוככי הישימון הרוחני של צ'רנובין!"

הוא עצמו למד על בשרו את סוגיית "חינוך הבנים" על מלוא משמעותה. אביו, רבי מאיר, החדיר בו את השאיפות לחיי קדושה וטהרה, והן ניכרו בו מקטנות.

כאשר היה ר' איתמר ילד בן חמש, ביקש פעם מאמו כי תתן לו לאכול. האם החלה לארגן לו את מנתו ולאחר זמן הניחה בפניו דבר מה להשקיט

רעבונו. כאשר שבה האם לחדר, לאחר זמן, ראתה כי הילד מתאפק ומחכה ואיננו טועם. "מדוע ביקשת ועתה אינך ממחר לאכול?" - שאלה.

איתמר בן החמש הגביה עיניו הנוקבות ואמר: "והלא אבא אמר, שעל האדם לרסן תאוות אכילתו!"

בנושא החינוך ראה רבי איתמר את עיקר החזית במאבק נגד ההיגרות אחר רוח הזמן, אחר ה"מודה", שהירבה להוקיעה ביד תקיפה ובלשונו השנונה.

כאשר נכח לדעת כי גם לבתים חרדיים חודרות הנהגות שונות והלכי רוח מודרניים בתירוץ של "מנהג העולם", טבע את אימרתו, עליה חזר שוב ושוב בפני רבים, שבאו לשמוע הדרכה מפיו:

מתחילת בריאתו נקרא היצר הרע בשמו האמיתי: 'יצר הרע'. כאשר נוכח לראות שבזיהוי כה ברור, המעיד על מטרותיו השליליות, ייכשלו כל מוזימותיו, ושמו מונעו ממישימותיו, נענו לו ב"ד של מעלה ושינו שמו ל'שטן'. אך גם עצה זו לא הועילה. לא ארך זמן רב, והבריות הבינו כי השטן הוא-הוא היצר הרע בשינוי השם, ושוב ברחו מפניו. אז הוחלט לשנות שמו ל'בעל דבר'. אך גם מסווה זה הועיל לזמן קצר בלבד, עד אשר גילו הבריות שוב שמדובר באותו יצר הרע ותיק ומוכר. או אז שונה שמו לשם חדש מושך ומכובד: "מנהג העולם" (די היינטיגע וועלט)... "דעו לכם - הוסיף ר' איתמר - כי בשם זה לא השכילו הבריות להכירו עד עצם היום הזה. אך אותו "מנהג העולם", אותה "מודה" הפושה והולכת, הם תחפושתו החדשה. הוא "מנהג העולם", הוא "בעל דבר", הוא "שטן", והוא הוא אותו יצר הרע עתיק ומפורסם.

* * *

צנוע היה כ"ק האדמו"ר רבי איתמר מנדבורנה זצ"ל. ענוותן מופלא ומומחה בהסתרת דרכיו. רק מתי מעט זכו להנות מפקחותו, שנחשפה בפניהם באקראי. אפילו את תפילותיו הזכות, בהן היה מעמיק שעה ארוכה, הקפיד לעשות במסגרת מניין מצומצם בביתו, מחשש שמא מאות עינים ידקרו בגבו בשעת התפילה.

מרגלא בפומיה: "גדלות היא המידה המוגזגת בה"א הידיעה, ומקומה באשפות!"

כ"ק האדמו"ר מגור, בעל "בית ישראל" זצוק"ל, שהעריצו במיוחד, אמר פעם למקורביו בהתפעלות: "כיצד בעל מוח שכזה, עובד ה' נדיר ומיוחד במינו, יכול להשפיל עצמו כעפר ואפר?"

מידה זו ינק מאביו, כ"ק האדמו"ר רבי מאיר מקרעטשניף זצ"ל. כאשר נקרא רבי מאיר להנהיג עדת חסידיו בקרעטשניף - סרב. זמן רב לאחר שכינה בכהונתו הרמה, והמוני חסידים התדפקו על דלתותיו, לא פסק מלייסר את עצמו: "העולם טועה בי..."

ובתחום נוסף הלך רבי איתמר מנדבורנה בדרכו של אביו רבי מאיר מקרעטשניף: עבודת ה' בשער הנגינה.

רבות נאמר על כוחה של חכמה זו אשר עליה התבטא הגאון מוילנא כי "רוב טעמי תורה וסודות שירי הלויים וסודות תיקוני הזוהר אי אפשר לידע בלעדה, ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה ויכולים להחיות המתים בסודותיה הגנוזים בתורה" (מעדות תלמידו, רבי ישראל משקלוב, בהקדמת "פאת השולחן").

רבי מאיר החל לפרוט על מיתרי הכינור, ודבר זה הפך אצלו לחלק בלתי נפרד מביטויי ההתעלות והשתפכות הנפש שאפיינו אותו.

את כל בניו לימד רבי מאיר לפרוט על הכינור באומרו: כאשר יבוא משיח צדקנו, יהיה מי שיצא לקראתו בכינורות....

כאשר נפטר רבי מאיר, והוטל גורל על חלוקת הירושה, יצא הפור כי רבי איתמר הוא שיזכה בכינור.

בימי הזעם והאימה של השואה, כאשר לקחו הצוררים את יהודי צ'רנובין לגטו, החביא רבי איתמר את כינורו במקום מסתור. יום אחר ראה חייל נאצי נוטל בידיו הטמאות את הכינור ומשתעשע בו. רבי איתמר קפץ כנשוך נחש וחתף מידיו את הכינור: "הלא זה הכינור של אבי הקדוש!..."

בני ביתו חששו מאד מתגובת החיילים הנאצים על התעוזה שנטל. הם הביטו באימה לראות כיצד יפול דבר.

למרבה הפלא קם קצין נאצי ואמר: הניחו ליהודי זה והשיבו לו את כינורו - ויהי לפלא.

חסידיו עוד זוכרים זמנים של התרוממות הנפש, עת היו קולחים הצלילים המרטיטים מכינורו, שהביאו את הנוכחים עד לכדי דמעות.

רבי איתמר היטיב לפרוט על מיתרי הכינור, אך למעלה מכך על מיתרי הלב. על מיתרי לבותיהם של חסידיו הרבים, אותם הדריך וכיוון, חינך ורומם.